

Vikten av källkritik

Hur pratar man om källkritik - och varför är det så viktigt? Vilka följder kan det få att okritiskt dela länkar och delta i tävlingar på nätet? Johanna Lundeberg har skrivit boken *Tänk först – dela sen!* .

TEXT EVA-LOTTA SIGURDH

Aldrig har vi översköljts av så mycket information och påverkan från alla håll som nu. Och aldrig tidigare har informationsspridningen gått så snabbt och haft så många avsändare. Den digitala framväxten har skapat ett helt nytt medielandskap där vi alla är publicister och där i princip vem som helst kan uttrycka i stort sett vad som helst.

– Därför är det viktigare än någonsin att vi vuxna hjälper våra barn och ungdomar, som är ute så mycket på nätet, att bli medvetna om detta och ifrågasätta allt de läser, säger Johanna Lundeberg, som fascinerat och en smula oroat följt utvecklingen på sociala medier under många år, både i sitt arbete som journalist och som författare.

Tidigare skrev hon internetguiden Användarvillkoren som ingen läser, med liknande tema fast med fokus på vad vi godkänner när vi laddar hem appar, näthandlar och umgås i sociala medier. I hennes nya bok *Tänk först – dela sen!* är det barns och ungdomars utsatthet och aningslösa beteende på nätet som står i centrum. Ambitionen är att väcka tankar och inspirera till ett mer källkritiskt förhållningssätt, både i undervisningen och vid middagsbordet hemma.

”Du måste ha koll på vem som är avsändare till informationen och vad syftet med den är.”

– Ingen tycker om att bli lurad! Det gäller oavsett om du köper en produkt eller letar fakta på nätet, säger hon upprört. Du måste ha koll på vem som är avsändare till informationen och vad syftet med den är. Med andra ord – vara källkritisk. Först då kan du ta ställning till saker och fatta genomtänkta beslut i din vardag. Det här är inte lätt för någon, men särskilt svårt för barn och unga som inte har samma livserfarenhet som vi vuxna.

PRATA MYCKET

Källkritik handlar alltså om så mycket mer än om att redovisa vilka källor som använts i ett skolarbete, vilket är vad de flesta

associerar till när de hör ordet, konstaterar Johanna som har låtit såväl lärare och forskare som bibliotekarier och en psykolog dela med sig av sina kunskaper och erfarenheter, och även en hel del tips och råd, i boken. Alla med olika infallsvinklar i ämnet, men med det gemensamt att samtliga uppfattar att källkritik ofta är något som barn och ungdomar förknippar med skolan och inte med sin fritid.

– Detta är allvarligt eftersom källkritik är minst lika relevant när du kommer hem. Det är inte bara en arbetsmetod utan ett förhållningssätt som måste finnas där hela tiden.

Johanna poängterar hur viktigt det är att börja tidigt. Redan mycket små barn kan övas i att tänka kritiskt och vara på sin vakt. Men det krävs att du som vuxen pratar med dem om detta, hela tiden:

– Ställ frågor som ”Hur kan författaren veta att kantareller är gula?” när ni läser sagor tillsammans, eller ”Var har du hört det här? Kan det vara så att någon bara vill sälja något till dig?” när barnet litar blint på flashiga reklambudskap.

KRITISERA INTE, BERÖM

När barnen blir lite äldre kan diskussionsfrågorna vara: Vem har skrivit det här? Varför har de skrivit så? Kan det finnas personliga eller kommersiella intressen bakom bloggen/hemsidan/Twitterkommentaren? Hur många följare har den okända personen som skickar vänförfrågan till dig på Facebook, har ni några gemensamma vänner eller intressen och föreställer verkligen bilden den personen? Hur kan man göra för att ta reda på det?

Bara genom att diskutera dessa frågor med sina barn har man kommit långt, menar Johanna, då den största svårigheten inte är att hitta svaren, utan att göra barnen medvetna, betonar hon. Eller som en IT-pedagog, som uttalar sig om källkritik i undervisningen, uttrycker det i boken:

– Filtret ska inte sitta i datorn utan i huvudet på eleverna.

För att få barn och skolelever med sig i diskussionerna om källkritik på ett positivt sätt är det också viktigt att aldrig kritisera dem med uttalanden som ”Hur kunde du gå på det där?!” eftersom sådant uppläxande bara får motsatt effekt.

– Nej, bjud i så fall hellre på dig själv och dina misstag, som ”Tänk att jag gick på det här! Hur skulle jag ha gjort för att inte bli lurad?”. Då får du dem med på tåget på ett helt annat sätt och

om boken . . . . .

Tänk först – dela sen av Johanna Lundeberg (BTJ Förlag) är en intervjubok där bland annat forskare, lärare, bibliotekarier och ungdomar själva delar med sig av sina tankar om källkritik och exempel på hur de arbetar. Boken vänder sig i första hand till alla som arbetar med barn och ungdomar, som lärare, bibliotekarier och fritidsledare. Men det är också en bok för föräldrar som vill stötta sina barn i källkritiskt tänkande och veta mer om hur dagens medielandskap förändras och hur det påverkar oss.

kan i slutändan berömma dem för deras hjälpsatser; ”Hur kom du på det, det var ju jättebra!”

FARORNA MED LÄNKDELNING

Något som sällan berörs i samband med källkritik, men som är nog så viktigt, tycker Johanna är den närliggande ”sökkratik”, som hon ägnar stor uppmärksamhet i boken. Som det här med att inte bara ta för givet att den första sökräffen som kommer upp på Google nödvändigtvis är den bästa:

– Sökningar på Google styrs av algoritmer, som vad du tidigare har sökt på. Du lämnar alltså spår utifrån hur du surfar, som sedan används på olika sätt. Därför är det viktigt att problematisera sina träffar och fråga sig ”Varför kom just det här överst? Och ”Finns det kanske ännu bättre träffar längre ner på listan?”.

En kul skoluppgift kopplad till det här kan vara att låta eleverna googla på samma sak och sedan diskutera och jämföra träfflistorna med varandra, tipsar Johanna.

Ett annat viktigt område kopplat till källkritik är delandet av länkar på nätet, en företeelse som blivit allt vanligare och som alltför många ser som ganska harmlös, eller i alla fall inte funderar särskilt mycket kring, enligt Johanna, som ser stora faror med detta:

– Ett aningslöst spridande av lögn, som det ju ofta är frågan om, kan få förödande konsekvenser. Oftast är länkdelandet förknippat med känslor och åsikter i laddade ämnen, vilket kan bidra till att exempelvis fördomar sprids. Så, tänk efter innan du delar något. Även om ett påstående verkar rimligt så spelar det stor roll varifrån historien kommer.

UTNYTTJA FÖRSTA APRIL!

De flesta barn och ungdomar har lärt sig att vara källkritiska i skolan, men även här finns enligt lärare och annan skolpersonal som intervjuats mycket att utveckla i takt med den ständigt ökande digitaliseringen. Samtidigt lyfts flera inspirerande exempel fram i boken på hur källkritik redan nu integreras i undervisningen på ett innovativt sätt på många skolor runt om i landet. Som där klassen fick tillverka en runsten och lägga ut en säljannon på Blocket, till exempel...

– Egentligen finns det bara en dag på hela året som de flesta är extra uppmärksamma på vad de läser och det är första april! Därför vore det ju toppen om man kunde göra det till en källkritisk dag, spånar Johanna. Fråga eleverna och barnen hemma om de lurat någon och vad de själva gått på – och vad det var som gjorde att de blev lurade.

Oavsett metod är ändå det ständiga samtalet kring källkritik i kombination med att ge barnen så mycket allmänbildning som möjligt viktigast av allt, betonar Johanna, för med ökade kunskaper kan de lättare avslöja bluffar.

– Sedan behöver gapet mellan skolan och hemmet överbruggas, så att eleverna förstår att de måste fortsätta vara källkritiska även hemma. Kanske kan detta tas upp som en punkt på föräldramötena, där lärarna berättar hur de arbetar med källkritik i skolan. Då kanske det också går att hitta gemensamma samtalsämnen med barnen, där lärare och föräldrar till exempel diskuterar aktuella ”snackisar” på nätet ur olika källkritiska perspektiv. <<